

گزیده‌ای از متون تفسیری

دکتر سید مرتضی میرهاشمی

تهران

۱۳۸۵

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

میرهاشمی، مرتضی، ۱۳۳۷.
گزیده‌ای از متون تفسیری / مرتضی میرهاشمی. — تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب
علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، ۱۳۸۵.
شش، ۱۹۴ ص. — (سمت: ۱۰۱۰: زبان و ادبیات فارسی؛ ۴۸)
ISBN 964-530-056-8 بهای: ۱۳۵۰۰ ریال.
فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
Excerpts from Interpretative Texts. پشت جلد به انگلیسی:
۱. تفاسیر — مجموعه‌ها. ۲. تفاسیر — تاریخ و نقد. ۳. نشر فارسی —
مجموعه‌ها. الف. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).
ب. عنوان.
گگ ۹۲/۹۵ / م ۹ / م ۹۲۷۴
کتابخانه ملی ایران
۲۹۷/۱۷۲
م ۸۵۰۷۳۷۴

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

گزیده‌ای از متون تفسیری

دکتر سیدمرتضی میرهاشمی

چاپ اول: بهار ۱۳۸۵

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

قیمت ۱۳۵۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل

توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

آدرس ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبروی پمپ گاز، کدپستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۴۴۲۴۶۲۵۰-۲.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و جز اینها برای «سمت» محفوظ
است (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

سخن «سمت»

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنای و مسائل این علوم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم پردازد و در هر کدام از رشته های علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن، باید به تدریج و پس از انتقادهای و یادآوریهایی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران از این همکاری دریغ نورزند. کتاب حاضر برای دانشجویان رشته زبان و ادبیات فارسی در مقطع کارشناسی به عنوان منبع اصلی درس «برگزیده متون تفسیری» به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۵	گفتاری در باب تفسیر و سیر تحول آن
۱۳	تفسیرهای نقلی و تفسیرهای عقلی
۱۳	الف) تفسیرهای نقلی
۱۷	ب) تفسیرهای عقلی یا اجتهادی
۳۲	پی‌نوشتها
۳۵	گزیده‌ای از تفسیر طبری
۳۵	گزیده‌ای از ترجمه تفسیر طبری
۳۵	قصه ابراهیم علیه‌السلام با مرغان
۳۷	تفسیر سوره مریم (آیات ۱-۳۰)
۴۷	سرآغاز وحی
۵۰	پی‌نوشتها
۵۲	گزیده‌ای از تفسیری کهن به پارسی
۵۳	سوره یونس (آیات ۱۲-۲۳)
۵۷	سوره ابراهیم (آیات ۱-۵)
۵۸	پی‌نوشتها
۶۱	گزیده‌ای از تفسیر سورآبادی
۶۱	سوره آل عمران (آیات ۱-۱۰)
۶۸	تفسیر سوره کوثر
۷۰	پی‌نوشتها

۷۴	گزیده‌ای از تفسیر نسفی
۷۵	سوره عنکبوت (آیات ۱-۱۰)
۷۶	سوره روم (آیات ۲۰-۳۰)
۷۸	پی‌نوشتها
۷۹	گزیده‌ای از تفسیر کشف‌الاسرار
۷۹	سوره یوسف (آیات ۱-۱۸)
۱۰۳	پی‌نوشتها
۱۱۵	گزیده‌ای از تفسیر ابوالفتح
۱۱۵	سوره بقره (آیات ۶۷-۷۳)
۱۲۶	سوره نور (آیه ۳۵)
۱۳۳	پی‌نوشتها
۱۴۵	گزیده‌ای از تفسیر کبیر منهج‌الصادقین
۱۴۵	سوره سبا (آیات ۱۰-۲۰)
۱۶۷	پی‌نوشتها
۱۷۱	گزیده‌ای از جلاء‌الاذهان و جلاء‌الاحزان فی تفسیر القرآن معروف به تفسیر گازر
۱۷۱	سوره کهف (آیات ۸۳-۱۰۲)
۱۸۳	پی‌نوشتها
۱۸۵	کتابنامه
۱۸۷	نام کسان
۱۹۳	نام جایها

پیشگفتار

ظهور اسلام در شبه‌جزیره عربستان و گسترش سریع آن به اطراف و اکناف عالم از همان نخستین قرون اسلامی مسلمانان را برانگیخت تا از یک سو به تلاش بیشتر برای شناخت هر چه بهتر دین و کتاب آسمانی خود بپردازند و از دیگر سو برای شناساندن آن بکوشند. از این رو زمینه انجام تحقیقات متنوع و گسترده پیرامون قرآن و علوم قرآنی فراهم آمد و علم حدیث و تفسیر به عنوان دو شاخه مهم علوم اسلامی توجه بسیاری از دانشمندان مسلمان را به خود جلب کرد و کتابهای متعددی در این زمینه تألیف و تدوین شد. این کتابها به خصوص در حوزه تفسیر از تنوع ویژه‌ای برخوردار بودند. هر مفسری به شیوه‌ای خاص به تفسیر روی آورد تا آنجا که بعضی بیشتر جنبه‌های بلاغی و ادبی قرآن را مورد توجه قرار دادند و دسته‌ای به مقوله‌های زبانی و صرفی و نحوی آن بسنده کردند، گروهی شیوه روایی را پیش گرفتند و جمعی طریقه اجتهاد را، بسیاری هم تأویل قرآن را بر تفسیر آن ترجیح دادند. به هر حال حاصل این فعالیت‌های گسترده آثار متعددی است که به صورت گنجینه‌ای با ارزش باقی مانده است. این آثار غالباً به زبان عربی است، زبانی که در طی چندین قرن زبان علمی و دینی جوامع اسلامی به شمار می‌آمده است. اما از آنجا که بسیاری از مردم به خصوص در سرزمین ایران فارسی‌زبان بوده و نمی‌توانسته‌اند از این تفسیرها استفاده کنند گهگاه بعضی مفسران دست به تألیف تفسیرهایی به زبان فارسی زده و یا به ترجمه بعضی از تفاسیر عربی اقدام کردند. از میان این کتابها برخی اگرچه نام تفسیر دارند اما در حقیقت ترجمه آیات قرآن به فارسی هستند همچون تفسیر نسفی. برخی دیگر هر چند ترجمه‌اند اما مترجم در آنها کمی فراتر از ترجمه به توضیح پیرامون

آیات می‌پردازد که اینها را می‌توان ترجمه - تفسیر نامید، همچون بخشی از تفسیری کهن به پارسی. برخی دیگر از این کتابها ترجمه یک تفسیر عربی به فارسی است مثل ترجمه تفسیر طبری. بعضی از تفاسیر را هم داریم که به زبان فارسی تألیف شده و همه آیات قرآن را دربرمی‌گیرند و مفسر پس از ترجمه هر دسته از آیات به تفصیل به شرح و تفسیر آنها می‌پردازد، همچون *کشف الاسرار* و *روض الجنان* و *روح الجنان*. آنچه مؤلف را به تألیف این مجموعه برانگیخت مهیا ساختن کتابی بود در اندازه‌ای متناسب برای درس متون تفسیری که به صورت دو واحد درسی در دانشگاهها ارائه می‌شود. ضرورت آشنایی دانشجویان با تفسیر و سیر تحول آن ایجاب می‌کرد که مقدمه‌ای در این باب ترتیب یابد. سپس متونی از بعضی تفاسیر فارسی که تا قرن دهم را شامل می‌شود انتخاب گردید. در انتخاب نمونه‌هایی از متون تفسیری سعی شده تا هم از بخشهای قصص قرآن، از آن روی که در متون ادب فارسی انعکاس قابل توجهی داشته است، گزینشی صورت گیرد و هم از بخشهای غیر داستانی. و چون خواسته‌ایم شیوه مفسر را در تفسیر به‌خوبی بنمایانیم ناگزیر هر بخش انتخابی را به طور کامل آورده‌ایم و به‌ندرت چیزی از آن حذف کرده‌ایم. در مورد املا و رسم‌الخط تفاسیری که از آنها استفاده کرده‌ایم ذکر نکته‌ای را ضروری می‌دانیم و آن اینکه چون این متون به دوران گذشته تعلق دارند از این‌رو اختلاف املا و رسم‌الخط در آنها امری طبیعی است، به‌خصوص در بعضی متون چون تفسیری کهن به پارسی به گونه‌ای است که هر مراجعه‌کننده‌ای نمی‌تواند آن را بخواند و بهره لازم را ببرد. ناگزیر سعی کردیم تا آنجا که لازم به نظر می‌رسد آنها را به صورت املائی معیار امروز درآوریم. توضیح و شرح دسته‌ای از لغات و تعابیر و یا اعلام نیز از آن روی صورت گرفته تا حتی‌الامکان خواندن و درک متون را برای دیگر خوانندگان آسان‌تر سازد.

اگرچه وقت قابل توجهی صرف تألیف این اثر گردیده، مدعی نیستیم کاری بی‌نقص ارائه داده‌ایم. از خوانندگان گرامی انتظار داریم چنانچه به ضعف و کاستی‌ای در این اثر برخوردند بزرگوارانه آن را یادآور شوند و از راهنمایی خویش ما را

بهره‌مند سازند و یا اینکه عیش را در سایه هنرش، اگر هنری در آن می‌بینند، نادیده انگارند. همان‌گونه که حکیم نظامی گنجوی فرموده‌اند:

در همه‌چیزی هنر و عیب هست عیب مبین تا هنر آری به دست

و من الله التوفیق

سید مرتضی میرهاشمی

مهرماه ۱۳۸۴